УДК 378 (092)

Н. Кошечко, канд. пед. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ВИКЛАДАЧА ВНЗ У КОНТЕКСТІ ЙОГО САМООСВІТИ ТА САМОРОЗВИТКУ

У статті здійснено аналіз актуальних ідей з проблеми розвитку пізнавального інтересу викладача ВНЗ. Особливий акцент поставлено на самоосвіті педагога ВШ. Виняткову увагу приділено методам та способам стимулювання пізнавального інтересу викладача ВНЗ.

Ключові слова: пізнавальний інтерес, викладач ВНЗ, самоосвіта викладача ВШ, стимулювання пізнавального інтересу викладача.

Постановка проблеми. У наш час у педагогічній науковій літературі [2, с. 68] часто піднімаються питання про ефективні методи стимулювання пізнавального інтересу учнів, студентів до навчальної діяльності. У багатьох працях сучасних вчених-освітян [2, с. 71] детально розглядаються способи зацікавлення, мотивування підростаючого покоління до навчання. У цьому контексті велика увага приділяється створенню відповідного заохочуючого комфортного розвивального середовища для учнів, студентської молоді. Вони стають пасивним об'єктом впливу для викладача, який, згідно своїх функціональних обов'язків, повинен викликати, спрямувати та утримати їх пізнавальний інтерес.

Така ситуація призводить до штучного перевищення рівня відповідальності викладача, який емоційно скутий думкою про свою компетентність, професійні можливості та занадто сфокусований на власному обов'язку викликати інтерес студентів, ігноруючи свої власні потреби. Це призводить, паралельно із дією інших, не менш вагомих факторів, до поступової втрати пізнавального інтересу педагога до дисципліни, яку викладає. На жаль, у сучасній науковій літературі *актуальна проблема* мотивування, стимулювання, розвитку пізнавального інтересу викладача ВНЗ не знайшла відображення у грунтовних дослідженнях. У них виключна увага приділялась лише зацікавленню школярів, інколи – студентів.

Однак, розвиток пізнавального інтересу учнів, студентської молоді потрібно починати саме із зацікавленості педагога своєю справою, дисципліною. Якщо у нього "очі горять" натхненням, прагненням передати досвід та знання, бажанням активно творчо працювати застосовуючи інноваційні методи навчання, душевною щедрістю, щоб поділитися власним досвідом, то проблеми викликати та утримати пізнавальний інтерес у юнацтва не виникне. Викладач слугує зразком для наслідування своїм студентам. Якщо педагогу цікаво викладати дисципліну, то це захоплення передається і юнакам та дівчатам, які з повагою ставляться до освітян-оптимістів з демократичним стилем спілкування. Він стає універсальною основою для співробітництва та компромісу у навчальній діяльності ВНЗ, яка будується відповідно до вищого покликання та місії освітянина. Тому викладачам ВШ бажано починати із себе, розвиваючи свій пізнавальний інтерес самоосвітою, уникаючи зайвого наріканні на студентство, його байдужість.

У такій ситуації вкрай необхідним постає вивчення змісту, характеристики, динаміки пізнавального інтересу особистості, історії дослідження цього процесу та методів його стимулювання у викладачів ВНЗ.

Мета публікації**:** проаналізувати та охарактеризувати пізнавальний інтерес викладача ВНЗ та самоосвіту як спосіб його розвитку, стимулювання.

Для досягнення мети були реалізовані наступні **завдання**:

- проаналізовано поняття, зміст, динаміку пізнавального інтересу особистості викладача;
- охарактеризовано пізнавальний інтерес у історичному контексті;
- детально розглянуто теорію пізнавального інтересу С.А. Ананьїна;
- сформовано рекомендації щодо розвитку пізнавального інтересу викладача ВНЗ.

Стан дослідження. У практиці сучасної школи продовжує домінувати установка на нарощування, сумування кількості, обсягу знань і умінь учнів, без відповідного їх якісного наповнення та залученості, активності, дієвості зі сторони школярів. Наслідком цього постає не сформованість пізнавальних інтересів, небажання і невміння особистості навчатися. Більшість учнів причину цих негативних процесів вбачає у "нудності" навчання, відірваності теорії від реалій сьогодення, суспільного запиту, відсутності практичної користі та використання отриманих знань тощо. У зв'язку з цим особливу актуальність набувають питання, пов'язані з вдосконаленням процесу навчання. Необхідність формування пізнавальних інтересів обумовлена не тільки об'єктивними вимогами суспільного розвитку, але і самою природою освіти як творчого процесу.

Активізація навчально-пізнавальної діяльності – один з найпотужніших напрямів сучасних педагогічних пошуків. І це питання гостро ставилося час від часу різними авторами. Складність поняття "інтерес" доводить наявність різних думок про його природу. К.А. Гельвецій вважав, що "На землі інтерес є великий чарівник, що змінює в очах всіх істот вид будь-якого предмету". С.Л. Рубінштейн стверджував, що "Інтерес завжди приймає характер двосторонніх відносин. Якщо мене цікавить який-небудь предмет, це значить, що цей предмет для мене винятково важливий". С.Т. Шацький підкреслював, що "Інтерес – такий спосіб роботи, діяльності, який надалі дає можливість розділити своїх прагнення". Л.С. Виготський зазначав, що "Інтерес – це налаштування та готовність організму до свідомої діяльності, супроводжуваної підвищенням відчуття задоволення" [5].

У 50–60-ті рр. XX ст. пропонувалися такі варіанти вирішення проблеми активізації навчально-пізнавальної діяльності: збільшення обсягу інформації, прискорення процесів її зчитування; створення особливих психологічних і дидактичних умов навчання; посилення контрольних форм у керуванні навчально-пізнавальною діяльністю; широке використання технічних засобів.

У 70-ті рр. XX ст. проблема активізації навчання знайшла відображення в дослідженнях М.І. Махмутова, І.Я. Лернера та ін. Паралельно йшов пошук і так званих активних методів навчання, що забезпечують інтенсивний розвиток пізнавальних мотивів, інтересу, сприяють вияву творчих здібностей у навчанні [2, с.75].

Наразі, особливості виникнення пізнавального інтересу і проблеми його розвитку отримали достатньо широке висвітлення у педагогічній і психологічній літературі, де його визначають як первинну, фундаментальну умову успішного виконання будь-якої діяльності (С.Т. Шацький, В.Н. М'ясищев, В.Г. Іванов, Н.Г. Морозова). Деякі дослідники вивчають його в аспекті двостороннього характеру (С.Л. Рубінштейн,

© Кошечко Н., 2016

Л.С. Виготський, А.Л. Леонтьєв, Н.Ф. Тализіна). В дослідженнях П.Ф. Каптерева, Е.Г. Юдіна, В.С. Швирева, Л.П. Буєвої, А.Н. Леонтьева, В.П. Зинченко пізнавальний інтерес логічно взаємозв'язаний з конкретною діяльністю. Проблема формування пізнавального інтересу і організація цього процесу відображена в роботах М.Н. Скаткіна, Г.І. Щукіної, А.М. Матюшкіна, Л.А. Аристової, В.С. Біблера, А.В. Брушлинського, Г.А. Давидової [5]. Більшість із цих вчених спирались на теорію пізнавального інтересу, розроблену видатним українським науковцем-педагогом, психологом, філософом, керівником-організатором освіти та активним громадським діячем - Степаном Андрійовичем Ананьїним (1873–1942).

Аналіз вивчення проблеми пізнавального інтересу показує, що, не дивлячись на певний рівень теоретичної і практичної розробленості, недостатньо розглянуті такі аспекти, як його розвиток, методи стимулювання у викладачів ВНЗ, які можуть базуватися на загальних закономірностях, що були детально проаналізовані корифеєм вітчизняної психології – С. Ананьїним. І тому, на погляд автора, бажано схарактеризувати основний зміст цих досліджень відомого українського вченого, який заклав підвалини у вивченні пізнавального інтересу учнів, зокрема, та особистості, взагалі.

Виклад основних положень. Отож, здійснивши багатоаспектний аналіз мети і завдань середньої школи, С.Ананьїн розробляє можливі альтернативні та інноваційні підходи до оновлення її змісту, в контексті відповідності цивілізаційним і соціальним змінам. Будучи глибоко обізнаним з педагогічними дослідженнями зарубіжних і вітчизняних вчених, на предмет розробки моделей нової школи (школи вільного виховання, педоцентризму, творчого розвитку особистості на основі мистецького, прагматичного підходів), своє завдання науковець вбачав у глибинному вивченні природи саме пізнавального інтересу і педагогічних засад його використання в освітній діяльності.

Саме цій проблемі присвячене фундаментальне дослідження "Інтерес у вченні сучасної психології і педагогіки". Це унікальна праця порівняльно-педагогічного характеру, яка інтегрує в собі філософський, психологічний і власне педагогічний підходи до з'ясування сутності пізнавального інтересу. Підкреслимо, що здійснити таке дослідження міг науковець з фундаментальною, класичною освітою, який володів багатьма іноземними мовами і займався практичною педагогічною діяльністю. Такою особистістю і був С. Ананьїн.

Проблема сутності, ролі та значення пізнавального інтересу у життєдіяльності, вихованні, навчанні підростаючого покоління детально розроблялася С. Ананьїним протягом київського періоду його становлення та розвитку як викладача та вченого. Цей процес характеризувався накопиченням, узагальненням, систематизацією, аналізом та синтезом С. Ананьїним педагогічного досвіду, створенням оригінальних теоретико-методологічних праць. Наслідком його науково-педагогічних досліджень було написання та захист у 1915 році дисертаційної роботи "Інтерес у вченні сучасної психології та педагогіки", яка стала основою для монографії з аналогічною назвою. Ця праця містить фундаментальні ідеї дослідника щодо пізнавального інтересу в основі навчального процесу, які не втратили свого значення і в наш час.

Специфікою монографії є пошук наукового обґрунтування "Педагогіки інтересу" в творчій спадщині відомих просвітителів, педагогів, психологів, починаючи з 17 століття. Зважаючи на особливу цінність методологічних підходів С. Ананьїна до визначення природи пізнавального інтересу, проведемо її комплексний аналіз. Праця складається з вступу, семи розділів, висновків, іменного покажчика.

Джерельна база праці включає 169 робіт, з яких 28 джерел – англійською, 47 – німецькою, 13 – французькою, останні – російською мовами. "Інтерес у вченні сучасної психології та педагогіки" можна вважати приналежним до класичних вітчизняних праць з порівняльної педагогіки, серед яких праці К. Ушинського, що становлять базис для розвитку сучасної вітчизняної компаративістики. Водночас, С. Ананьїн використав не тільки методи теоретичних досліджень. Суттєвим внеском, як зазначав він, були його тісні наукові контакти в ході закордонних відряджень з професорами Сорбони К. Брюно та Іенського університету В. Рейном. У контексті цього, акцентуємо виключну увагу на необхідності і для сучасного педагога участі у міжнародних конференціях, форумах, стажуваннях, що призведе до подальшого розвитку пізнавального інтересу викладача ВНЗ.

З наявної наукової літератури відомо, що започаткували аналіз доробку С. Ананьїна, взагалі, і з проблеми інтересу, зокрема, наступні автори: Н.П. Дічек (С. Ананьин // Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н.П. Калениченко. – М., 1988. С. 401–405), А.А. Марушкевич (Освітньо-наукова діяльність С. Ананьїна // Науковий вісник Південно-українського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. – № 3–4. – 2005. – С. 74–79), М.М. Ярошенко (Педагогічні праці С. Ананьїна //Педагогіка: Респ. наук.-метод. зб. К., 1968. Вип. 7. – С. 92–103).

Автор цієї статті, продовжуючи їх традиції, сфокусував увагу на розроблених та сформованих С. Ананьїним відповідних рекомендаціях щодо активізації пізнавального інтересу, які були розглянуті у публікації (Кошечко Н.В. Проблема пізнавального інтересу в науково-педагогічних дослідженнях С. Ананьїна // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: Зб. наук. пр. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2005. – Вип. № 7–8. – С. 107–113).

Узагальнюючи зміст попередніх досліджень вище згаданих науковців, можна стверджувати, що вперше в історії вітчизняної педагогіки С. Ананьїн ґрунтовно висвітлив і проаналізував світовий доробок з психолого-педагогічної проблеми інтересу. Він, провівши порівняльне дослідження різних за теоретичними і практичними напрямами наукових течій, уклав класифікацію останніх.

Учений виділив три найважливіші тенденції розвитку наукової думки з проблеми: інтелектуалістичну (Й. Гербарт, В. Рейн, О. Мессмер), емоційну (В. Остерман, Ф. Паульсен), вольову (В. Вундт). Крім детального аналізу цих наукових напрямів, С. Ананьїн розтлумачив і позиції педагогів та психологів, які розробляли теорію багатоступеневої природи інтересу (Е. Мейман, Т. Ціллер, Г. Еббенгауз та ін.), теорію психобіологічної природи інтересу (Е. Клапаред) [1].

Названі вчені у дослідженні стану інтересу застосовували різні методи. С. Ананьїн пропонував розділити їх за критерієм об'єктів і форм проявів на прямі та суміжні. Прямий метод полягає в безпосередньому дослідженні самого феномену – інтересу. Суміжний передбачає вивчення улюблених книг, навчальних предметів, вибору друзів, ідеалів, професій і мотивів, що визначають цей вибір.

За критерієм способу протікання пізнавальної діяльності, активності С. Ананьїн поділяє методи на екстроспективні та інтроспективні. Перші містять спостереження за поведінкою особистості, її діяльністю і відображають вікові зміни. Інші складаються з опитувань особистості про її інтереси, бажання, прагнення.

Вивчення феномену інтересу різними методами сприяло появі великої кількості праць щодо суперечли-

вої природи цього явища. Зважаючи на таку ситуацію, С. Ананьїн поставив перед собою глобальне запитання: "Що ж являє собою інтерес?" І далі прагнув вичерпно відповісти на нього. Адже, щоб формувати пізнавальний інтерес, потрібно знати суть явища, корінь проблеми. Однозначності досягти неможливо, тому вчений наводив різні точки зору щодо явища інтересу.

С. Ананьїн поділив теорії походження інтересу на три великі групи. Характерною рисою такої класифікації був критерій біологічної, суб'єктивної чи соціальної, об'єктивної природи походження інтересу.

До першої групи вченим були включені теорії, в яких основний акцент ставився на спадкових властивостях суб'єкта. Друга група містила концепції, в яких основними вважались набуті властивості суб'єкта й відкривалися широкі перспективи способів їх освоєння. Третя складалася з теорій, у яких фокус уваги зміщувався на специфічні властивості предметів та явищ довколишнього середовища і біологічний фактор нівелювався.

Отже, поняття інтересу до початку XIX століття уже зайняло вагоме місце в психології і педагогіці. Взагалі, інтересові приписувалася почуттєва природа, саме ж почуття розглядалося як основний його елемент. У психології інтересові приділялося в більшості випадків значення джерела психічного життя, фактора, що визначає значною мірою і зміст, і напрям психічних процесів.

У педагогіці інтересові надавалося значення могутнього засобу, здатного збуджувати увагу, утримувати її на досліджуваних предметах, робити процес навчання для учня більш легким і приємним. Це ж завдання є надзвичайно важливим і у навчально-виховному процесі сучасних ВНЗ.

У галузі психології інтерес ще в XVIII столітті у Е. Кандильяка, К. Гельвеція обґрунтовувався як важливий психологічний термін; в педагогіці з часу Я. Коменського та Й. Гербарта він став кардинальним поняттям цієї науки. Для гербартианців інтерес не втратив такого значення, хоча у своїй сутності і піддався відомому впливу еволюції [1].

У вченні Й. Гербарта про інтерес потрібно відзначити, насамперед, невиразність і невизначеність розуміння природи інтересу та подвійне ставлення до нього вченого як психолога і педагога [4]. З цього можна зробити лише один висновок: якщо *інтерес* є своєрідним, особливим *психічним станом*, що відіграє роль ланки, яка з'єднує уявлення з бажанням, то він неодмінно має бути долучений у психологію для пояснення виникнення бажання; якщо ж не є особливим, своєрідним феноменом, то він для психології – зайве поняття.

У першому випадку інтерес може при своїй великій психологічній цінності стати найважливішим педагогічним поняттям. Створення і підтримання стану інтересу, на думку С. Ананьїна, можуть навіть стати завданням і метою виховання. В іншому випадку – він зайве для педагогіки поняття [1, с. 482].

У розробці теорії інтересу Й. Гербартом велика увага приділялась поняттю апперцепції, яке зайняло ключове місце у відповідній науковій доктрині. Апперцепція (лат. ad – до і percepcio – сприйняття) – термін, запропонований Г. Лейбніцем для позначення процесів актуалізації елементів сприйняття і досвіду, обумовлених попередніми знаннями і складовою активною самосвідомістю монади. Апперцепція це вплив на сприйняття предметів навколишнього світу, попереднього досвіду й установок індивіда [4]. Після Г. Лейбніца поняття апперцепції використовувалося насамперед у німецькій філософії (І. Кант, Й. Гербарт, В. Вундт і ін.). Апперцепція вважалась проявом спонтанної активності душі і джерелом єдиного потоку свідомості. В. Вундт перетворив це поняття в універсальний пояснювальний принцип. У гештальтпсихології апперцепція трактувалася як структурна цілісність сприйняття. Цей специфічний механізм винятково важливий для викладача ВШ.

Апперцепція є одним з ведучих понять філософії і психології. Найбільш складний зміст цього терміну – у філософії І. Канта. Останній виділяє два види апперцепції: емпіричну і трансцендентальну. У психології ідея трансцендентальної апперцепції була використана Й. Гербартом, який перетворив її в поняття апперцептивної маси [4,16–36]. Під апперцептивною масою розумівся запас уявлень, силою яких утримується визначений актуалізований зміст свідомості. Сам термін "апперцепція" був синонімом обсягу уваги. Однак, на відміну від кантівського розуміння, апперцептивна маса Й. Гербарта могла бути сформована в процесі виховання. Використовуючи тлумачення Й. Гербарта, поняття апперцепції використовує і С. Ананьїн у своїй грунтовній праці "Інтерес у вченні сучасної психології і педагогіки".

Апперцепція за Й. Гербартом – це процес, за допомогою якого новий психічний матеріал (пізнання, оцінювання, інтуїція, почуттєве сприйняття) актуалізується таким чином, що він може стати "ясним", зрозумілим. Мова йде про особливу внутрішню здатність представляти речі таким чином, яким вони сприймаються психікою. Тому результатом і буде суміш реальності і фантазії, комбінація індивідуального досвіду й архетипічного імаго.

У теорії Й. Гербарта з'єдналися основні принципи асоціанізму з традиційними підходами німецької психології – ідеєю апперцепції, активності душі, ролі несвідомого. Й. Гербарт виходив з того, що наш внутрішній світ досить відносно зв'язаний зі світом зовнішнім, тому говорити про відображення, особливо відображенні адекватному варіанті неможливо. Для Й. Гербарта збереження психології як науки про душу було важливим постулатом його концепції психічного, тому що душа в його розумінні є центром, у якому зберігаються і переробляються знання і яка є джерелом людської особистості. Розвиваючи теорію Г. Лейбніца про структуру душі, Й. Гербарт писав, що в ній можна виділити три шари - апперцепцію, перцепцію і несвідоме. Суміжні погляди, але в більш узагальненому та удосконаленому варіанті знаходимо у праці С. Ананьїна "Інтерес у вченні сучасної психології і педагогіки", що свідчить про прийняття ідей Й. Гербарта та їх детальну подальшу розробку.

Й. Гербарт також уводить поняття "апперцептивної маси", змістом якої є індивідуальний досвід людини. Апперцептивна маса формується в процесі життя, а тому залежить від способів виховання і навчання, обраних дорослим. Однак якщо на початку життя зміст апперцептивної маси визначається зовнішніми впливами, то згодом вона сама уже визначає особливості сприйняття навколишнього світу, властиві даній людині. Тому різні люди по-різному сприймають одні й ті ж ситуації, і по-різному застосовують одні й ті ж самі методи для пізнання і дослідження навколишнього світу [4, с. 38]. Особливо дане твердження стосується особистості викладача та пояснює механізми розвитку його пізнавального інтересу.

У теорії апперцепції основним методом визнаний структуралізм. Концепція Й.Ф. Гербарта, який назвав її "теорією статики і динаміки уявлень", зіграла велику роль в теорії навчання. Й. Гербарт висунув ідею про чотири принципи навчання, що повинні враховуватися при розробці нових методів і навчальних програм. Він говорив про необхідність ясності, асоціацій, системи і методу, що залишається актуальним і у наш час у розвитку пізнавального інтересу педагога ВШ.

Теорія Й.Ф. Гербарта, у якій з'явилися нові й актуальні для психології та педагогіки того часу ідеї про ди-

наміку уявлень, їх зв'язках і конфліктах, їхньому розташуванні в душі людини була однієї з найпоширеніших і значущих в психологічних теоріях у минулому столітті. Вона зіграла велику роль і в подальшому розвитку цієї науки, зробивши значний вплив на багатьох відомих психологів серед яких був і С. Ананьїн.

Інше важливе значення інтересу в педагогіці – служити засобом для досягнення тих чи інших педагогічних цілей, бути стимулом для здобуття освіти. У названому випадку інтерес розглядається як одне із завдань навчання, а саме таке, що має посереднє значення. Роль інтересу, в цьому випадку, обумовлюється його зв'язком з дуже важливими для виховання психічними процесами як увага, мислення, пам'ять і тощо. У такому вигляді виступає інтерес у Г. Еббінгауза, О. Кюльпе, Т. Цигена, Г. Спенсера, Ф. Йодля, Ф. Шиллера та інших [1, с. 475]. Завдяки занадто загальному і невизначеному характерові інтересу, він розглядається в окремих випадках як почуття. І все значення інтересу для виховання криється саме в тому, що він є почуття.

Через те, що поняття інтересу уявляється широким, вчення педагогіки про нього, як засіб, набуває того ж характеру невизначеності, що і вчення про інтерес, котре сприймається як ціль навчання. Так, наприклад, якщо інтерес є умовою уваги і якщо його доводиться розуміти як почуття (це ми знаходимо в працях згаданих психологів і педагогів) то, щоб навчання було плідним, воно повинно викликати у вихованців ці почуття, бо вони, у свою чергу, стануть збуджувати і підтримувати увагу.

Для багатьох гербартіанців почуття не є фактором, який сприяє підтримці уваги. Виявляється, що одні педагоги визнають залежність уваги від почуттів, інші таке припущення відкидають. Представники обох педагогічних напрямів враховують інтерес при визначенні завдань, мети навчання або при виборі його засобів. У даному контексті, в ідеалі у викладача ці процеси трансформуються у саморозвиток, самоосвіту, самовиховання тощо.

Проблема стимулювання пізнавального інтересу хвилювала не тільки вчених минулого, які так і не дійшли одностайності з окресленої проблеми, а й продовжує бути актуальною в наш час. Для віднаходження ефективних методів збудження інтересу, необхідно не лише здійснити узагальнений аналіз історичного аспекту проблеми, вивчити спадщину педагогів різних наукових напрямів, а також, детально розглянути доробок С. Ананьїна з метою визначення сутності цього поняття, його специфічних ознак, властивостей. Адже, саме в них, значною мірою міститься відповідь на проблемні запитання сучасності.

Відомо, що студентам нашої доби інколи не цікаво відвідувати ВНЗ. Вони не завжди мають бажання навчатися. Саме це небажання або "нехотіння", як зазначав С.Ананьїн, є логічним результатом відсутності пізнавального інтересу до навчання, оскільки останній став однією з основних ланок як у процесі усвідомлення та втілення бажань, прагнень, так і в системі формування гармонійної й успішної особистості.

Інколи у студентів мотивація до засвоєння нових знань дорівнює нулеві. Поясненням цьому можуть бути різні об'єктивні та суб'єктивні фактори й чинники. Вони відображають проблемні сторони особистості. Оскільки це не є предметом нашого аналізу, ми переходимо до висвітлення конкретного питання: "Яким чином мотивувати до навчання?" Зрозуміло, що можна використати широкий арсенал штучних, а інколи і маніпулятивних засобів, стимулів. Та, в ідеалі, було б набагато краще, корисніше, ефективніше, якби такою основною рушійною силою інтелектуального життя особистості став саме пізнавальний інтерес.

С. Ананьїн доводив, що інтерес – важливий стимул у навчанні, яке не буде успішним, якщо студенти байдужі до предметів, що вивчають, коли викладач не зможе викликати і підтримати довготривалого інтересу. Учений писав: "…де відсутній інтерес, там відсутнє і пізнання" [1, с. 6]. Виховання позитивного інтересу викликає прагнення до активної діяльності людини. Якщо погляди особистості на життя, на своє покликання, працю та інше визначаються інтересом, то "...від виховання залежить надати певного змісту, форми і напрямку інтересам вихованця, таким чином, здійснити в ньому зарані намічений виховний ідеал" [1, с. 10].

Сучасне покоління характеризується пасивністю, інертністю, стандартністю пізнавальної активності взагалі і пізнавальних процесів зокрема. В практичній діяльності переважної більшості сучасних шкіл давно залишається невирішеним питання про методи, форми зацікавленості учнів у процес навчання та виховання. Своєрідні побажання з цього приводу знаходимо в праці С. Ананьїна "Інтерес у вченні сучасної психології та педагогіки".

Виходячи з назви праці, її завдання було подвійним: воно базувалося на основі психологічної та педагогічної інформації. Перша містила в собі питання про сутність, природу інтересу, умови його виникнення, роль і значення для психічного життя людини, друга – про значення його у вихованні.

Причину написання названої роботи автор мотивував "...міркуваннями, що виходили з галузі педагогіки", оскільки, за визначенням С. Ананьїна, "...поняття "інтерес" у педагогіці є одним з основоположних, а між тим, воно належить до найбільш нез'ясованих і невизначених" [1, с. 72].

Не аналізуючи далі порушених у цій праці психологічних проблем, вважаємо за необхідне зупинитись лише на окремих методичних порадах С. Ананьїна щодо збудження, розвитку і підтримання інтересу особистості.

Розглядаючи інтерес як важливий "педагогічний фактор" чи принцип, що має психологічну сторону, оскільки взаємопов'язаний з увагою, С. Ананьїн розробив психолого-педагогічні поради про засоби збудження, підтримання й розвитку інтересу в процесі навчання та самоосвіти.

Важливою умовою розвитку інтересу автор вважав *емоційність викладу матеріалу*. Він рекомендував педагогам користуватися діалогічним, акроаматичним та іншими методами, які в свою чергу сприяють посиленню уваги і приносять почуття задоволення, що є найхарактернішими ознаками інтересу до діяльності, навчання і, разом з тим, чинниками, які збуджують природну потребу знань. А це, доводив учений, сприяє розвиткові самодіяльності, що є проявом інтересу як наслідку і засобу до дальшого опанування знань [1].

Інтерес, як зазначав С. Ананьїн, викликається освітнім матеріалом. Останній за своїм змістом і формою викладу педагогом має бути здатним викликати інтерес, повинен відповідати природним запитам студентів, їх розвитку. Будь-який матеріал за допомогою майстерних прийомів викладання педагог може зробити цікавим. Головне – щоб вчителю самому було цікаво, щоб у нього "не тліло, ледь жевріючи, а горіло" прагнення працювати та передавати, щедро ділитися своїм багатим досвідом зі студентами. Окрім того, так звана, не дуже цікава інформація все ж таки повинна бути. Завдяки їй, студенти мають змогу порівнювати і усвідомлювати "що є що". С. Ананьїним були подані й інші не менш важливі рекомендації.

Пізнавальний інтерес, за переконаннями С. Ананьїна, являє собою форму пізнавальної потреби особистості, що забезпечує усвідомлення цілей діяльності і тим са-

мим сприяє орієнтуванню, ознайомленню з новими фактами, більш повному і глибокому відображенню дійсності. Суб'єктивно інтерес виявляється в емоційному тоні, що набуває процес пізнання, в увазі до об'єкту інтересу. Задоволення інтересу не веде до його вгасання, а викликає нові інтереси, що відповідають більш високому рівню пізнавальної діяльності. Інтерес, у динаміці свого розвитку, може перетворюватися в схильність, прагнення як прояв потреби в здійсненні діяльності. Розрізняють безпосередній інтерес, викликаний привабливістю об'єкта, і опосередкований інтерес до об'єкта як засобу досягнення цілей діяльності. Стійкість інтересу виражається в тривалості його збереження й у його інтенсивності. Про стійкість інтересу свідчить подолання труднощів у здійсненні діяльності, що сама по собі інтерес не виявляє, але виконання якої є умовою виконання цікавої для людини діяльності. Оцінка широти або вузькості інтересу в кінцевому рахунку визначається його змістовністю і значимістю для особистості. Всі ці процеси яскраво відображають та ілюструють саморозвиток пізнавального інтересу у викладача ВНЗ.

С. Ананьїн звертає особливу увагу на те, що пізнавальний інтерес є одним з базових засад навчання і входить у число його опорних психологічних закономірностей (за Й. Гербартом). Саме Й. Гербартом, а за ним і С. Ананьїним, запропоновано сім опорних психологічних закономірностей у навчанні та викладанні:

- врахування вікових особливостей особистості, її прагнень та потреб;
- емоційний вплив на особистість;
- тренування пам'яті й уяви;
- постійне стимулювання інтересу, зокрема, через заохочення;
- активізація уваги;
- забезпечення активності сприйняття;
- збагачення мови і мислення особистості.

С. Ананьїн наполягав, що завдання формування пізнавальних інтересів особистості у процесі навчання – одне з центральних. Його вирішення пов'язане з двома питаннями: 1) сприяння найбільш повному відображенню у свідомості особистості явищ науки, проникнення в їхні істотні взаємозв'язки; 2) пробудження, підтримання і підкріплення такого відношення до знань, до навчання, що наповнено готовністю опанувати знаннями, прагненням поглиблюватися в процес пізнання. Джерелами формування пізнавальних інтересів є зміст навчальних матеріалів і саме навчання, що виступає як процес організації пізнавальної діяльності особистості. Існують три основних види стимулювання пізнавального інтересу через: 1) зміст навчального матеріалу; 2) організацію навчальної діяльності; 3) спілкування в навчальному процесі між педагогом та студентами. Ці види включають широку групу стимулів.

Інтерес формується і розвивається в діяльності, і вплив на нього надають не окремі компоненти діяльності, а все її об'єктивно-суб'єктивне єство (характер, процес, результат). Інтерес – це "сплав" багатьох психічних процесів, що створюють особливий тонус діяльності, особливі стани особи (радість від процесу навчання, прагнення заглиблюватися в пізнання предмету, що цікавить, в пізнавальну діяльність, переживання невдач і вольові прагнення до їх подолання). Пізнавальний інтерес виражений в своєму розвитку різними станами. Умовно розрізняють послідовні стадії його розвитку: *цікавість, допитливість, пізнавальний інтерес, теоретичний інтерес*. І хоча ці стадії виділяються чисто умовно, найхарактерніші їх ознаки є загальновизнаними [5].

Інтерес особистості до навчання є індивідуальною характеристикою. Ця варіативність позитивно впливає на розвиток інтересу до конкретного предмета як особистісного утворення. Узагальнюючи розуміння сутності інтересу викладача до предмета, потрібно виділити критерії його розвитку в процесі навчальної пізнавальної діяльності. Серед них: *усвідомлення викладачем власних пізнавальних потреб, стійкість інтересу та здатність особистості до пізнавальної активності.* Це дозволяє визначити якісні характеристики кількох рівнів розвитку інтересу до предмета за переліченими критеріями [6].

Низький рівень розвитку пізнавального інтересу –

І) зацікавленість. Її основними характеристиками є ситуативність, нестійкість, довільність, вибіркова пізнавальна активність викладача, що виникає на його основі й швидко зникає. Саме нестійкість стає перепоною в успішній діяльності, тому викладачу весь час потрібно підтримувати зацікавленість за допомогою різних прийомів, які можуть привернути увагу до предмета пізнання. Це, наприклад, яскрава наочність, блок–схеми, несподівана ситуація та тощо.

ІІ) Допитливість – як середній рівень розвитку інтересу до предмета – характеризується прагненням поширити свої знання з окремої теми, розділу, самостійно розв'язувати пізнавальні проблеми. Однак інтерес торкається лише окремих питань змісту або окремих способів пізнавальної діяльності, хоча особистість вже здатна до тривалої пізнавальної активності в цьому напрямі.

ІІІ) Заглибленість – достатній рівень розвитку пізнавального інтересу. Його основними характеристиками є усвідомлення потреби у вивченні цього предмета, стійкість та особистісна значущість пізнавальної активності.

IV) Спрямованість – високий рівень розвитку пізнавального інтересу. Особливостями цього рівня є такі характеристики: усвідомлення теоретичної та практичної дієвості навчання, тривалість самостійної пізнавальної діяльності, здатність до творчої пізнавальної активності [6].

Таким чином, пізнавальний інтерес, зазнаючи індивідуальних змін і розвиваючись, сам здійснює вплив на розвиток навчальної діяльності особистості: спостерігається певна залежність рівня сформованості інтересів від усієї системи факторів, які обумовлюють ефективність діяльності.

Велике значення для навчального процесу має інтерес до пізнання, що виникає на основі усвідомленого мотивування. Інтерес і мотивування нерозривно зв'язані з фізіологічними процесами вищої нервової діяльності. З позицій нейрофізіології створення інтересу і мотивування характеризується виникненням у корі великих півкуль вогнища сильного роздратування. Те, що вступає у взаємодію з ним, включається в тимчасові зв'язки і відповідним чином закріплюється.

Мотивація пізнавальної діяльності характеризує собою відношення людини до того або іншого прояву дійсності і пов'язана з виникненням потреби до пізнання. Інтерес являє собою спрямованість свідомості людини шляхом включення в нього взаємозалежних систем відображення дійсності. Якщо такий зв'язок існує, процес пізнання відбувається активно, якщо він порушується, то інтерес до навчання слабшає, а потім може зникнути зовсім [5].

Інтерес і мотиви є для навчального процесу основою, на якій виникають, закріплюються і розвиваються знання, навички і практичний досвід. Мотивація, інтерес, потреба пізнання – усе це необхідні умови навчальної діяльності. Навчальна інформація більш активно сприймається тоді, коли в особистості виникає потреба в її сприйнятті. Одне і теж, зміст досліджуваного предмета однакового ступеня складності, у тому самому обсязі може засвоюватися по-різному, у залеж-

ності від способу його подачі, мотивів сприйняття й інтересу особистості.

Отож, навчальний процес відбувається більш активно в тих випадках, коли він пов'язується із вирішенням проблемних ситуацій, а проблеми мають мотиваційну основу. Мотиви стимулюють, організують і спрямовують навчальну діяльність викладача ВНЗ. До того ж *загальний пізнавальний інтерес особистості* можна розподілити як мінімум на І) *професійний* пізнавальний інтерес та ІІ) *особистісний*.

Високий рівень загального пізнавального інтересу викладача забезпечує і відповідний високий рівень його продуктивності, якості викладання. У цьому контексті визначального значення для розвитку професійного пізнавального інтересу викладача набуває самоосвіта, яка реалізується через:

- участь у всеукраїнських міждисциплінарних міжнародних конференціях, симпозіумах, "круглих столах", форумах та інших освітніх заходах ВНЗ;
- професійне стажування для підвищення рівня кваліфікації викладача ВШ;
- участь у міжвузівських та міжнародних проектах, грандах;
- двостороннє та багатостороннє співробітництво/партнерство та обміни ВНЗ;
- членство та співробітництво з міжнародними асоціаціями/інституціями в галузі вищої освіти;
- участь у діяльності світових наукових центрів і фондів, міжнародних наукових програм та міжурядових угод;
- закордонні відрядження співробітників ВНЗ;
- участь у тренінгових освітніх програмах ВНЗ тощо.

Окрім заходів для підвищення рівня професійного пізнавального інтересу, а звідси, і фахового розвитку викладача, потрібно звернути особливу увагу і на особистісні чинники, які часто навіть стають домінуючими та первинними. Для підтримання постійного особистісного інтересу викладача ВНЗ необхідно здійснювати:

- профілактику та корекцію "синдрому емоційного вигорання" викладача ВШ [3];
- духовні практики;
- здоровий сон, відповідно до індивідуальних біоритмів особистості;
- заняття спортом, фізичну активність;
- діяльне хобі;
- активній відпочинок;
- практикувати арт-терапію тощо.

Висновки. Підсумовуючи вище зазначене, можна зробити **висновок**, що проблема, розглянута нами, є актуальною та значущою і потребує подальшого глибокого вивчення. С. Ананьїн вніс суттєвий вклад у розвиток педагогічної теорії, порівняльно-педагогічних досліджень і педагогіки інтересу. На особливу увагу заслуговує не лише дослідження сутності феномену пізнавального інтересу, його властивостей, чинників виникнення та механізмів перебігу, а й закономірностей стимулювання, розвитку у викладачів ВШ. У цьому процесі визначального значення набувають актуалізація та підтримання професійного та особистісного пізнавального інтересу викладача за сформованими у цій статті рекомендаціями. Подальший розвиток загального пізнавального інтересу викладача на науковій, психолого-педагогічній, основі є прерогативою майбутнього у ВНЗ України.

Список використаних джерел

1. Ананьин С.А. Интерес по учению современной психологии и педагогики. – К.: Сотрудник, 1915. – 500 с.
2. Кошечко Н.В. Методика викладання у вищій школі: Навч. посібник. - Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. - 115 с.
3. Maslach C. Burnout: The Cost of Caring, 1982. – 276 p.
4. Morris L. Bigge. Learning Theories for teachers. New York, 1964. – 365 p.
5. Шляхи формування пізнавальних інтересів учнів. – Режим доступу: http://ua-referat.com
6. http://www.rusnauka.com/11_EISN_2008/Pedagogica/30856.doc.htm

References:

1. Ananin S.A. Interes po ucheniyu sovremennoy psihologii i pedagogiki. – K.: Sotrudnik, 1915. – 500 p.
2. Koshechko N.V. Metoduka vukladannia u vuschiy schkoli. navh. posibnuk. - Nizhin.: NDU im. M. Gogolia, 2013. - 115 p.
3. Maslach C. Burnout: The Cost of Caring, 1982. – 276 p.
4. Morris L. Bigge. Learning Theories for teachers. New York, 1964. – 365 p.
5. Schljach formuvannja piznavalnuch interesiv schkoljariv. – Rezhim dostupu: http://ua-referat.com
6. http://www.rusnauka.com/11_EISN_2008/Pedagogica/30856.doc.htm

Надійшла до редколегії 18.11.16

N. Koshechko, **PhD in Theory and History of Education, Associate Professor**
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

COGNITIVE INTEREST OF THE UNIVERSITY LECTURER IN THE CONTEXT OF HIS SELF-EDUCATION AND PERSONAL DEVELOPMENT

The problem of cognitive interest lecturer of high school is relevant and important and requires thorough investigation. S. Ananyin made a significant contribution to the development of educational theory, comparative educational research and pedagogic interest. Particular attention should be paid not only to the study of the phenomenon of cognitive interest, its properties, mechanisms and factors of course, but also patterns of stimulation of the lecturer. This process of defining importance update and maintain professional and personal cognitive interest formed by the teacher in this article recommendations.

The high level of general cognitive interest instructor provides relevant and high level of performance, quality of teaching. In this context, crucial for the development of vocational educational teacher becomes self-interest, which is realized through:

- ***participation in national multidisciplinary international conferences, symposia, "round tables", forums and other educational events Universities;***
- ***vocational training to improve teacher qualifications HS;***
- ***participate in intercollegiate and international projects Grande;***
- ***bilateral and multilateral cooperation / partnership and exchanges universities;***
- ***membership and cooperation with international associations / institutions in higher education;***
- ***participation in the activities of international research centers and foundations, international scientific programs and international agreements;***
- ***trips abroad university staff;***
- ***participating in training programs, educational institutions and others.***
- ***In addition to measures to improve the professional cognitive interest, and hence lecturer professional development, you need to pay special attention to personal factors, which often become dominant and primary. To maintain continuous personal interest in university lecturer should be implemented:***
- ***prevention and correction "syndrome of emotional burnout" of teacher in high school;***
- ***spiritual practice;***
- ***healthy sleep, according to biorhythm individual personality;***
- ***sport, physical activity;***
- ***the active hobby;***
- ***leisure activities;***
- ***practicing in art therapy and more.***

Further development of general cognitive interest lecturer at the scientific, psychological and pedagogical, based on the prerogative of the future of universities in Ukraine.

Keywords: cognitive interest, lecturer of university, professional cognitive interest, personal cognitive interest.

Н. Кошечко, **кандидат педагогических наук, доцент**
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЙ ИНТЕРЕС ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВУЗ У КОНТЕКСТЕ ЕГО САМООБРАЗОВАНИЯ И САМОРАЗВИТИЯ

В статье произведен анализ актуальных идей по проблеме развития познавательного интереса преподавателя ВУЗ. Специфический акцент поставлен на самообразовании педагога. Исключительное внимание обращено на методы и способы стимулирования познавательного интереса преподавателя ВУЗ.

Ключевые слова: познавательный интерес, преподаватель ВУЗ, самообразование педагога, стимулирование познавательного интереса преподавателя.

Відомості про автора
Кошечко Наталія Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
Контактна інформація: 5469010@ukr.net

Koshechko Nataliia – PhD, Associate Professor, Associate Professor of Pedagogics Chair of Psychology Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Contact Information: 5469010@ukr.net

Кошечко Наталия Васильевна – кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры педагогики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.
Контактная информация: 5469010@ukr.net

УДК 378

І. Кравченко, канд. пед. наук, доц.
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ

ОБҐРУНТУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ДИДАКТИКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (70-ті РОКИ XX СТОЛІТТЯ)

У статті проаналізовано принципи дидактики вищої школи, обґрунтовані українськими вченими І. Кобиляцьким, І. Рейнгардом, Ф. Науменком у 70-х рр. XX ст., саме в той період, коли відбувається оформлення педагогіки вищої школи як науки. З'ясовано, що виокремлення специфічних принципів дидактики вищої школи залежало від виявлених науковцями особливостей і закономірностей навчання у виші.

Ключові слова: педагогіка вищої школи, дидактика вищої школи, принципи навчання, І. Кобиляцький, І. Рейнгард, Ф. Науменко.

Постановка проблеми. Сучасне реформування вищої освіти України вимагає оновлення, модернізації освітнього процесу вищої школи. Виникає гостра необхідність глибокої науково-педагогічної оцінки освітніх новацій і ретродосвіду і на цій основі вдосконалення змісту, форм, методів, технологій навчання тощо у ВНЗ.

Актуальним проблемам вищої освіти України присвячено багато праць за авторством П. Автомонова, В. Андрущенка, Н. Дем'яненко, В. Лугового, С. Калашнікової, О. Набоки, С. Омельченка, С. Сисоєвої, М. Сметанського, Г. Хоружого та ін. До проблем історії розвитку вищої освіти в Україні звертались такі вчені, як: О. Адаменко, В. Бенера, Л. Березівська, Н. Дем'яненко, В. Майборода, А. Марушкевич та ін. На сторінках сучасних підручників розглядаються питання становлення педагогіки вищої школи як науки, у тому числі питання принципів дидактики вищої школи, однак, досить поверхово. Вважаємо, що нагальним питанням педагогіки вищої школи насьогодні має стати обґрунтування системи сучасних принципів дидактики вищої школи, враховуючи історичний досвід, що сприятиме ефективній організації освітнього процесу у виші та його вдосконаленню.

Метою статті є аналіз принципів дидактики вищої школи, обґрунтованих українськими вченими у науково-педагогічній літературі в 70-х рр. XX ст.

Завдання – розкриття принципів дидактики вищої школи в обґрунтуванні українських учених у науково-педагогічній літературі в 70-х рр. XX ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. 70-ті рр. XX ст. позначилися активними дослідженнями в галузі педагогіки вищої школи. За твердженням І.І. Кобиляцького, саме в цей період відбувається оформлення педагогіки вищої школи як науки, оскільки до цього часу було вже достатньо нагромаджено вагомий дослідно-експериментальний та теоретичний матеріал [4, с. 13].

Актуальні проблеми педагогіки вищої школи розглядаються у численних тогочасних працях російських учених С.І. Архангельского, С.І. Зінов'єва, Н.Д. Нікандрова та українських науковців А.Д Бондара, М.П. Бондаренка, В.М. Вергасова, А.П. Верхоли, Т.Є. Галушка, А.І. Зільберштейна, М.М. Грищенка, Ф.І. Науменка та ін.

Виклад основного матеріалу. Цей період характеризується різким збільшенням публікацій, праць, в яких глибше починають досліджуватись конкретні аспекти навчально-виховного процесу вищої школи. Значну увагу українські вчені починають приділяти обґрунтуванню навчального процесу у вищій школі, намагаються дослідити його відмінності від процесу навчання у середній загальноосвітній школі, виявити його специфічні риси, закони, закономірності, принципи, оскільки науковцям стало зрозумілим, що навчальний процес у виші не тотожний навчальному процесу звичайної школи, що автоматичне перенесення положень шкільної дидактики в дидактику вищої школи, іншими словами пристосування шкільних прнципів дидактики до умов навчання у вищій школі, не є правильним [2, с. 13–15]. Вагомими працями цього періоду, в яких обґрунтовуються принципи дидактики вищої школи, стали, зокрема, роботи І.І. Кобиляцького "Методи навчально-виховної роботи у вищій школі" (Львів, 1970), "Дидактичні основи навчального процесу у вищій школі" (Одеса, 1972), "Основи педагогіки вищої школи" (К.-О., 1978), Ф.І. Науменка "Загальні принципи навчання у вищій радянській школі" (Львів, 1974), І.О. Рейнгарда,

© Кравченко І., 2016